

STAV SUDA PREMA DOKAZIMA U KRIVIČNOM POSTUPKU

Aktivnost suda i drugih subjekata u krivičnom postupku kao zakonom regulisanom toku odvija se u pravcu što potpunijeg i svestranijeg rasvetljenja i rešenja krivičnog događaja. Samo rasvetljenje i rešenje krivičnog događaja postiže se dokazivanjem. Dokazivanje, posmatrano sadržinski, predstavlja dosta složenu procesnu delatnost krivičnog suda i drugih krivičnoprocesnih subjekata, koja se ogleda u otkrivanju, izvođenju, proveravanju i oceni dokaza.

Polazeći od postavke da teret pružanja dokaza u krivičnom postupku u prvom redu leži na strankama, to se krivični sud, zavisno od aktivnosti stranaka — ovlašćenog tužioca i okrivljenog, veoma malo ili nimalo angažuje na planu otkrivanja dokaza. Prema tome, osnovna aktivnost krivičnog suda ogleda se u izvođenju, eventualnom proveravanju i oceni dokaza.

Izvođenje dokaza predstavlja složenu delatnost suda koja se u osnovi sastoji u prihvatanju otkrivenih dokaza, njihovom saznanju i pismenom fiksiranju činjeničnih podataka kojima se utvrđuje postojanje ili nepostojanje neke sporne činjenice u krivičnoj stvari. Dokaze izvodi po pravilu sud u inokosnom ili zbornom sastavu, s tim što izvođenju pojedinih dokaza mogu prisustvovati stranke i aktivno uticati na ovu delatnost krivičnog suda, stavljanjem određenih predloga, zahteva i slično. Dokazi se mogu izvoditi u toku čitavog krivičnog postupka, s tim što u fazama predhodnog krivičnog postupka dokaze izvodi sudija pojedinac, odnosno istražni sudija, a na glavnom pretresu sudeće veće. Za uspešno izvođenje dokaza potrebno je posedovanje određenih znanja iz drugih naučnih vanpravnih disciplina kao što su psihologija — posebno sudska psihologija, logika, kriminalistika, odnosno kriminalistička taktika i drugih. Posebna vrednost pridaje se dokazima koji su izvedeni na glavnom pretresu, kako zbog toga što se ovi dokazi izvode javno, usmeno i neposredno uz primenu principa kontradiktornosti, tako i zbog toga što se samo na ovim dokazima mogu zasnivati sudske odluke o krivičnoj stvari.

Ocena dokaza predstavlja završnu delatnost krivičnog suda. Ova delatnost je u određenoj zavisnosti od predhodnih delatnosti suda u sistemu dokazivanja, zbog toga što od uspešne delatnosti suda u otkrivanju i izvođenju dokaza neposredno zavisi uspeh na planu ocene dokaza. Sama ocena dokaza u suštini predstavlja utvrđivanje vrednosti činjenica otkrivenih i utvrđenih iz svih zakonom dozvoljenih dokaznih sredstava u odnosu na sporne činjenice koje su predmet dokazivanja i koje čine sadržinu krivične stvari.

Imajući u vidu važnost ove delatnosti krivičnog suda, osvrnućemo se detaljnije na neka opšta pitanja koja se odnose na stav suda prema dokazima u krivičnom postupku, sa posebnim osvrtom na stav suda prema iskazu veštaka, kao jednom posebnom relativno samostalnom dokaznom sredstvu, koje zahvaljujući naglom razvoju nauke i tehnike, sve više ima dominantnu ulogu u otkrivanju i utvrđivanju činjenica u jednoj krivičnoj stvari. Pored toga, ovo dokazno sredstvo je po svojoj prirodi i sadržini specifično, te zahteva posebno angažovanje suda prilikom utvrđivanja vrednosti činjenica sadržanih u nalazu i mišljenju veštaka.

I.

Utvrđivanje vrednosti dokaza od strane suda, istorijski posmatrano, bilo je u određenoj zavisnosti od stava zakonodavstva prema ovoj delatnosti suda u procesu dokazivanja. Sam stav zakonodavstva prema delatnosti suda na ovom planu bio je različit, zavisno od društveno-ekonomskih i političkih uslova. Tako su na osnovu stava zakonodavstva postojala dva načina za određivanje vrednosti dokaza — prvi, prema kome je zakonodavac određivao vrednost dokaza i drugi, koji je sudu davao zakonsku mogućnost da slobodno, na osnovu svoga sudijskog uverenja utvrđuje vrednost dokaza. Na osnovu ovakvog stava zakonodavca, u teoriji krivičnog procesnog prava poznate su dve teorije o utvrđivanju vrednosti dokaza i to: zakonska teorija o vrednosti dokaza i teorija o slobodnoj oceni dokaza.

Teorija o zakonskoj vrednosti dokaza bila je karakteristična za istražni (inkvizicioni) krivični postupak. Prema ovoj teoriji, zakonodavac je u samom zakonu tačno određivao vrednost svih dokaza, s tim što je u sistemu dokaza najveća vrednost bila data priznanju okrivljenog. U praktičnoj primeni zakona i ove teorije, sudija je bio obavezan da se strogo pridržava zakona i da dokazima prizna onu vrednost koja im je bila unapred određena zakonom, bez obzira na svoje lično uverenje o stvarnoj vrednosti dokaza. Prema nekim teoretičarima, teorija o zakonskoj vrednosti dokaza imala je dve varijante: pozitivnu i negativnu. Suština pozitivne varijante ove teorije bila je u tome da je sud morao uzeti da je određena činjenica dokazana i samim tim da donese odgovarajuću odluku, ako se stekne određeni kvantitet i kvalitet dokaza. Prema negativnoj varijanti ove teorije sud nije mogao uzeti da je određena činjenica dokazana ako ne postoji određeni kvantitet i kvalitet dokaza propisan zakonom. Međutim, ako se ovaj kvantitet i kvalitet dokaza postigne, sudu je bila ostavljena mogućnost da slobodno ceni da li je određena činjenica dokazana ili nedokazana.¹⁾ Konkretnu primenu teorije o zakonskoj vrednosti dokaza nalazimo u Zakoniku o postupku sudskom u krivičnim delima kneževine Srbije od 1865 godine. Ovaj Zakonik je u odredbama o dokazima predviđao da je priznanje okrivljenog potpun dokaz, ako je dato pod zakonom predviđenim uslovima; da je iskaz jednog svedoka poludokaz, a saglasan

¹⁾ Dr Tihomir Vasiljević: Sistem krivičnog procesnog prava SFRJ, 1964, str. 285.

iskaz dva svedoka potpun dokaz i sl. Kako je u praktičnoj primeni ovih zakonskih propisa o vrednosti dokaza dolazilo do situacija da su učionici pojedinih krivičnih dela oslobođeni zbog nedostatka dokaza određene količine i kvaliteta, to je došlo do uvođenja porotnog suđenja za neke vrste krivičnih dela, kao što su krivična dela pljačke, paljevine i razbojništva. Porotno suđenje za ova krivična dela dovelo je do ukidanja teorije o zakonskoj vrednosti dokaza, tako da je sud utvrđivao vrednost dokaza primenom teorije o slobodnoj oceni dokaza.²⁾

Pošto su slični nedostaci i poteškoće u praktičnoj primeni teorije o zakonskoj vrednosti dokoza uočeni u Francuskoj, to je u ovoj zemlji mnogo ranije došlo do postepene primene teorije o slobodnoj vrednosti dokaza uvođenjem porote i porotnog suđenja engleskog tipa. Međutim, na uvođenje porote i porotnog suđenja i na primenu teorije o slobodnoj oceni dokaza neposredno su uticali izmenjeni društveno — ekonomski i politički uslovi toga doba. Naime, francuska buržoaska revolucija od 1789 godine ukinula je vladavinu apsolutističke monarhije i kao rezultat ovakvog preokreta došlo je do uvođenja savremenog postupka u čijem okviru je rešeno i pitanje uvođenja porotnog suđenja i samim tim do ukidanja teorije o zakonskoj vrednosti dokaza i primene teorije o slobodnoj oceni dokaza na osnovu slobodnog sudijskog uverenja. Uvođenje savremenog krivičnog postupka i uporedo sa njim porotnog suđenja i teorije o slobodnoj oceni dokaza našlo je svoj zakonski izraz u Zakonu o krivičnoj istrazi od 1808. god.

Sušтина teorije o slobodnoj oceni dokaza sastoji se u tome da sud u utvrđivanju vrednosti pojedinih dokaza, koji govore o postojanju ili nepostojanju spornih činjenica, nije vezan nikakvim formalnim dokaznim pravilima. To znači da sud sam slobodno utvrđuje vrednost pojedinih dokaza na osnovu principa slobodnog sudijskog uverenja, kojom prilikom je dužan da se pridržava Ustava i zakona, kao i da respektuje zakone logike o pravilnom mišljenju i zaključivanju. Isto tako, za razliku od pravog porotnog suda, tzv. mešoviti sud sastavljen od pozivnih sudija i sudija porotnika, dužan je da odluku o vrednosti pojedinih dokaza obrazloži.

Posle francuske buržoaske revolucije zakonodavci svih zemalja kontinentalne Evrope usvojili su novi savremeni krivični postupak. Isto tako, zakonima je regulisano uvođenje porotnog suđenja u formi mešovitih sudova, kao i način određivanja vrednosti dokaza od strane suda. To je učinio i naš zakonodavac. Tako je u Zakoniku o krivičnom postupku u članu 10 rečeno da »pravo suda i državnih organa koji učestvuju u krivičnom postupku da ocenjuju postojanje ili nepostojanje činjenica nije vezano ni ograničeno posebnim formalnim dokaznim pravilima.« To znači da nema nikakvih formalnih pravila pomoću kojih bi se određivalo kada i pod kojim uslovima se ima smatrati da je neka činjenica dokazana ili nedokazana. Ove okolnosti može utvrđivati samo sud na osnovu svog slobodnog sudijskog uverenja.

Imajući u vidu okolnost da se utvrđivanje vrednosti dokaza uopšte, pa i vrednosti činjenica otkrivenih putem veštačenja od strane

²⁾ Bidi o tome opširnije Dr Božidar Marković: Treba li porotu ukinuti ili reformisati, 1906 god. str. 36 i dalje.

suda, vrši kako u prvostepenom krivičnom postupku tako i u postupku po pravnim lekovima, to ćemo posebno razmotriti navedenu problematiku u oba ova postupka.

II.

Kao što smo videli, krivični sud u inokosnom ili zbornom sastavu izvodi dokaze u toku celog prvostepenog krivičnog postupka, a izuzetno to čini i u predkrivičnom postupku. Prilikom izvođenja dokaza krivični sud mora istovremeno i da utvrđuje vrednost činjenica, tj. da zaključuje da li su činjenice sadržane u iskazu lica dovoljne za dokazivanje i utvrđivanje spornih činjenica sadržanih u krivičnoj stvari. Da bi mogao uspešno da utvrdi vrednost pojedinih činjenica dobijenih iz različitih dokaznih sredstava, krivični sud mora kritički da razmotri kako sam izvor informacija tako i sadržinu iskaza lica. Tako naprimer, potrebno je da se kritički sagledaju objektivne mogućnosti jednog lica da svojim čulima opaža činjenice i okolnosti koje su u vezi sa izvršenim krivičnim delom i učinioćem, kao i njegov subjektivni odnos prema istini. Isto tako, sud je dužan da izvrši analizu sadržine iskaza jednog lica i da utvrdi vrednost činjenica najpre pojedinačno, a zatim u sklopu ostalih činjenica utvrđenih drugim dokaznim sredstvima. U prvostepenom krivičnom postupku vrednost činjenica se najpre utvrđuje od strane istražnog sudije jer on prvi izvodi dokaze u toku sprovođenja istrage, a zatim se utvrđuje vrednost činjenica od strane sudećeg veća na glavnom pretresu i u postupku donošenja sudske odluke.

Ova delatnost krivičnog suda naročito je intenzivna i odgovorna kada je reč o iskazu veštaka, zbog specifičnosti ovog dokaznog sredstva. Međutim, specifičnost činjenica koje se utvrđuju veštačenjem od strane stručnih lica-veštaka ni u kom slučaju ne znači nemogućnost suda da vrši kritičku analizu sadržine nalaza i mišljenja veštaka. Naprotiv, istražni sudija razmatrajući nalaz i mišljenje odmah posle veštačenja otkriva određene eventualne nedostatke, sa ciljem da se isti otklone ponovnim saslušanjem veštaka ili određivanjem novog veštačenja. Na određene nedostatke u nalazu i mišljenju veštaka mogu ukazati i stranke, ako su prisutne saslušanju veštaka ili prilikom upoznavanja sa sadržinom nalaza i mišljenja veštaka. Ova pomoć stranaka u otklanjanju eventualnih nedostataka može biti korisna i dosta stručna, s obzirom na mogućnost stranaka da angažuju tzv. stručne savetnike i da se sa njima konstatuju. Druga ocena iskaza veštaka vrši se od strane sudećeg veća na glavnom pretresu i prilikom donošenja odluke.

Razmatrajući sadržinu iskaza veštaka istražni sudija, a posebno sudeće veće i krivičnoprocesne stranke u određenoj meri, treba da obrate posebnu pažnju na sledeće okolnosti i pitanja: a) na stručnu kvalifikaciju veštaka, na njegovu nadležnost, kao i objektivnost i nepristrasnost u radu veštaka; b) na količinu i kvalitet materijala za veštačenje; c) na naučnost metoda koji su primenjeni u istraživanju i stvaranju zaključaka i na njihovu savremenost; d) na logičku ispravnost sastavljanja nalaza i mišljenja i e) na mesto nalaza i mišljenja veštaka i njihovo

slaganje sa ostalim dokazima koji su prikupljeni za rasvetljenje i rešenje konkretne krivične stvari.³⁾

a) Mada se o stručnim kvalitetima lica u prvom redu vodi računa prilikom njihovog imenovanja za veštaka, ipak je sud dužan da o ovoj okolnosti vodi računa i prilikom razmatranja nalaza i mišljenja veštaka. Ovo je potrebno zbog toga što je to jedan od prvih i osnovnih uslova za uspeh samog veštačenja i rezultata veštačenja. Ovom prilikom se još jednom utvrđuje posedovanje specijalnog znanja od strane veštaka, njegov stepen obrazovanja i iskustvo u radu na određenoj vrsti veštačenja. Naime, veštak mora pored posedovanja što višeg obrazovanja da ima i određenu specijalizaciju i parktično iskustvo u odnosu na određenu vrstu naučnog istraživanja. Ovom prilikom sud mora da se lično uveri u stručne i moralne kvalitete veštaka, bez obzira na njegovo radno mesto i funkciju koju obavlja u određenoj stručnoj ili specijalizovanoj ustanovi. Sasvim opravdano se kritikuje praksa suda prema kojoj se vrednost nalaza i mišljenja veštaka utvrđuje prema mestu gde je dotično stručno lice zaposleno i prema funkciji koju obavlja u dotičnoj ustanovi. U neposrednoj vezi sa stručnim i moralnim kvalitetima veštaka jeste utvrđivanje njegovog delokruga rada za određenu vrstu veštačenja. Naime, sud mora da utvrdi da li se veštak u toku veštačenja kretao u granicama stručnog znanja ili umenja, odnosno da li je utvrđivao i takve činjenice za koje nije bio stručno kvalifikovan, odnosno koje se mogu utvrđivati bez primene posebnog stručnog znanja drugim dokaznim sredstvima ili sopstvenim opažanjem krivičnog suda. Do ovoga naročito dolazi kod sudsko-medicinskih i psihijatrijskih veštačenja gde postoje određene teškoće oko razgraničenja pravnih i činjeničnih pitanja, zbog čega se ne može lako odrediti delokrug rada veštaka. Naprimer, teško je odrediti da li je veštak nadležan da prilikom pregleda i obdukcije leša utvrdi prirodu smrti, tj. da li se radi o prirodnoj ili nasilnoj smrti, pa ako se radi o nasilnoj smrti da li je u pitanju ubistvo, samoubistvo ili nesrećni slučaj. Slična je situacija kod veštačenja telesnih povreda, kojom prilikom je sporno da li je veštak nadležan da određuje o kakvoj se povredi radi — lakoj, teškoj ili osobito teškoj. Ovakva je situacija i u pogledu određivanja uticaja duševne bolesti na okrivljenog da shvati značaj svoga dela i da upravlja svojim postupcima prilikom izvršenja krivičnog dela. O svim ovim okolnostima sud mora da vodi računa prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka.

Prilikom ocene iskaza veštaka sud mora da vodi računa o objektivnosti i nepristrasnosti veštaka u radu. Otklanjanje ovih nedostataka sud vrši najpre prilikom imenovanja veštaka, vodeći računa o eventualnom postojanju nekog zakonskog osnova za izuzeće veštaka. Međutim, o ovim okolnostima sud mora da vodi računa kako u toku samog izvođenja veštačenja, tako i prilikom ocene iskaza veštaka. Ukoliko sud posumnja u objektivnost i nepristrasnost veštaka, tj. utvrdi da postoji neki od zakonskih osnova za izuzeće, u tom slučaju je dužan da takav nalaz i mišljenje odbaci, ne upuštajući se u dalju analizu i da odredi po-

³⁾ Borodin S. V. — Pališvili A. Ja.: Voprosi teoriji i praktiki sudebnoj ekspertizi, Moskva, 1963 god. str. 76 i dalje.

Arocker L. S.: Sudebno-počerkovetčeskaja ekspertiza, Moskva, 1971, str. 313 i dalje.

novno veštačenje uz istovremeno imenovanje drugih stručnih lica za veštake. Ovo je potrebno zbog toga što se može ocenjivati samo verodostojan dokaz.

b) Naredno pitanje o kome treba da vodi računa sud prilikom ocene iskaza veštaka odnosi se na količinu i kvalitet materijala na kome je veštak zasnovao svoj nalaz i mišljenje. Mada o ovome vodi računa prilikom imenovanja veštaka i tokom izvođenja veštačenja, sud mora još jednom da utvrdi da li je veštak istraživao onaj materijal koji mu je poslat na veštačenje i da li je isti bio dovoljan za davanje nalaza i mišljenja. Ove okolnosti sud može utvrditi na više načina. Najpre, sud može to učiniti neposrednim uvidom u materijal koji je bio predmet istraživanja ili pokazivanjem ovog materijala strankama, naročito ako se radi o utvrđivanju identiteta materijala. Zatim, sud može to učiniti i upoređivanjem podataka o materijalu veštačenja iznetih u zapisnici-ma o krivičnoprocesnim radnjama sa materijalom koji je upućen na veštačenje. Najzad, količina i kvalitet materijala može se utvrditi i detaljnom analizom samih zaključaka veštaka.⁴⁾ Sve ovo je potrebno da bi sud mogao da bude ubeđen da je nalaz i mišljenje veštaka zasnovan na dovoljnom materijalu i da je taj materijal izvoran, tj. onaj koji je bio dostavljen na veštačenje od strane suda. Prema tome, sud mora prilikom kritičke analize nalaza i mišljenja veštaka da oceni autetičnost materijala, njegov kvalitet i kvantitet i njegovu adekvatnost za veštakovu istraživanje. U praksi ima dosta propusta i grešaka na ovom planu. Naime, sud ne vodi računa o materijalu koji dostavlja na veštačenje prilikom određivanja veštačenja, a takvu grešku čini i prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka, što prouzrokuje odgovarajuće greške i nedostanke prilikom rasvetljenja i rešenja krivične stvari. Do ovoga naročito dolazi zbog manjkavosti u opisu materijala koji se dostavlja na veštačenje, što dovodi do opravdane sumnje u identitet materijala, kao i u mesto nalaženja dotičnog materijala.

c) Mada sud ne poseduje posebno stručno znanje zbog čega i angažuje posebna stručna lica, ipak je dužan da prilikom ocene iskaza veštaka vodi računa o stručnom i naučnom osnovu metoda koje je veštak primenio prilikom istraživanja materijala. Naime, s pravom se smatra da sud treba da poseduje opšta znanja o naučnoj oblasti čija se znanja primenjuju u toku veštačenja, kako bi mogao što uspešnije da postavlja pitanja veštaku i da određuje ovu okolnost prilikom ocene nalaza i mišljenja.⁵⁾ Ova konstatacija je tačna, zbog toga što od opšteg poznavanja naučne oblasti od strane sudije neposredno zavisi njegova sposobnost da uspešno postavlja pitanja veštaku i da ima određeni uvid u naučne i stručne metode koje je veštak primenjivao tokom istraživanja. Samim tim sudija se oseća slobodnijim, odnosno manje vezanim nalazom i mišljenjem veštaka. U kritičkoj oceni nalaza i mišljenja suda naročito pomaže sam nalaz veštaka, kao i obrazloženje zaključaka veštaka. Iz nalaza i obrazloženja sud ima uvid u naučne metode koji su

⁴⁾ Borodin — Paliašvili, op. cit. str. 92.

⁵⁾ Milčinski J.: Neka etička pitanja u vezi sa sudskomedicinskim veštačenjem. Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1967, br. 2, str. 195.

primenjeni, kao i da li je njihova primena adekvatna za vrstu istraživanja, imajući u vidu nivo koji je dostignut u razvoju dotične nauke ili veštine. U ovom pravcu sud može da otkrije različite propuste i nedostatke u samom procesu istraživanja i donošenja zaključaka od strane veštaka. Najpre, sud može da otkrije da navedena vrsta veštačenja nema naučni osnov ili da zaključci veštaka nisu zasnovani na pravilima dotične nauke i na posebnom stručnom znanju veštaka, da naučna postavka ili podaci na kojima se zasniva zaključak veštaka sami po sebi izazivaju sumnju, odnosno da je veštak netačno primenio ovu naučnu postavku i sl. Ovom prilikom mogu se otkriti i odgovarajući nedostaci u procesu istraživanja veštaka, tj. može sud utvrditi da je istraživanje bilo nedovoljno, površno ili da su u istraživanju primenjeni pogrešni naučni metodi.⁶⁾ Sve ovo dovodi do netačnog utvrđivanja činjenica na kojima veštak zasniva svoje zaključke, ili veštak pogrešno oceni otkrivene stvarne podatke što takođe utiče na stvaranje neosnovanih zaključaka i pogrešnih odgovora na postavljena pitanja.

U sudskoj praksi ima dosta nedostataka i propusta u ovom pravcu. Naime, ima slučajeva da se sud prilikom ocene iskaza veštaka ne upušta u ocenu stručnih i naučnih metoda koje je veštak primenio prilikom istraživanja. Obično se uzimaju kao potpuno tačni svi stručni zaključci veštaka do kojih je isti došao prilikom istraživanja materijala. Sud obično polazi od toga da je veštak lice koje poseduje dovoljno stručno znanje iz odgovarajuće oblasti nauke ili tehnike, te da su svi zaključci samim tim dovoljno naučni i tačni, naročito ako je za veštaka angažovan renomirani i autoritativni stručnjak. Po pravilu sud posumnja u stručnost i tačnost rezultata veštačenja u slučaju kada se nalaz i mišljenje veštaka ne može uklopiti u dokazni sistem, tj. kada se rezultati veštačenja ne podudaraju sa činjenicama koje su otkrivene ostalim dokaznim sredstvima. No i u ovom slučaju dosta često se daje primat iskazu veštaka nad ostalim dokaznim sredstvima, zavisno od stava sudije prema veštačenju. Isto tako, u praksi ima i takvih slučajeva kada sud tzv. verovatno zaključke veštaka u pogledu postojanja ili nepostojanja nekih spornih činjenica uzima kao tačne i dovoljne i na njima zasniva svoju odluku, koja po pravilu biva ukinuta u postupku po pravnim lekovima.⁷⁾ Naime, veštak nije uvek u mogućnosti da u toku istraživanja dođe do takvih stvarnih podataka na osnovu kojih može kategorički da utvrdi postojanje ili nepostojanje neke sporne činjenice. Do ovoga može doći iz više razloga, kao što je nedovoljnost materijala dostavljenog radi istraživanja, nedovoljna razvijenost dotične grane nauke ili tehnike, nesposobnost samog veštaka i slično. Zbog toga je sud dužan da se kritički odnosi prema ovakvim zaključcima veštaka i da ovakvim iskazima veštaka ne pridaje veću vrednost od one koja im je data od strane samog veštaka.

d) Prilikom kritičke analize nalaza i mišljenja veštaka sud ima mogućnosti da proveri i kontroliše sam način stručnog zaključivanja

⁶⁾ Borodin — Paliašvili: Ocenka zaključenija ekspertizi v praktike verhovnih sudov SSSR i RSFSR. Sovetsko gosudarstvo i pravo 1962. god. br. 4, str. 136, 137.

⁷⁾ Ovakvi nedostaci obično se otkrivaju kod kriminalističkih veštačenja, naročito kod utvrđivanja identiteta rukopisa, potpisa i raznih tragova radi otkrivanja njihovih autora.

veštaka. Naime, ovom prilikom se utvrđuje da li je veštak izveo pravilne zaključke na osnovu činjenica i okolnosti sadržanih u nalazu i njihovim podvođenjem pod određena pravila nauke, tehnike ili zanata. Isto tako, sud može otkriti da postoje određene protivurečnosti kako između samih zaključaka veštaka, tako i između stanja konstatovanog u nalazu i zaključaka datih u mišljenju. Najzad, analizom zaključaka veštaka mogu se otkriti protivurečnosti između činjenica i okolnosti utvrđenih putem nalaza i mišljenja veštaka i činjenica i okolnosti utvrđenih na osnovu drugih dokaznih sredstava. U ovom slučaju sud mora da nastoji da otkloni ove protivurečnosti, tj. da otkrije uzroke zbog kojih je došlo do toga, a ne da apriori prihvati nalaz i mišljenje veštaka kao tačan i verodostojan.

Polazeći od opšte postavke da sud ceni dokaze pojedinačno i u sklopu sa ostalim dokazima, prilikom ocene iskaza veštaka sud mora da utvrdi vrednost činjenica sadržanih u nalazu i mišljenju najpre pojedinačno a zatim da oceni njihovu vrednost upoređujući ih sa ostalim dokazima koji su prikupljeni o jednoj konkretnoj krivičnoj stvari. Ovo je potrebno naročito u onim slučajevima kada o jednoj spornoj činjenici pored iskaza veštaka postoje i drugi dokazi. U tom slučaju sud mora da utvrdi koji su od ovih dokaza verodostojni i važni, a koji su manje verodostojni i važni. Tom prilikom sud ni u kom slučaju ne treba da daje nikakvu posebnu vrednost nalazu i mišljenju veštaka.⁸⁾ Isto tako, ako o jednoj spornoj činjenici postoje dva nalaza i mišljenja veštaka istih ili različitih veštaka, sud mora da utvrdi koji je od njih verodostojan i dovoljan da služi kao osnov dokazanosti sporne činjenice, ako među njima postoje određene protivurečnosti. Ukoliko sud nije u mogućnosti da i posle kritičke analize oba nalaza i mišljenja veštaka utvrdi koji je od njih verodostojan i tačan tada je dužan da odredi i treće veštačenje i da imenuje druge veštake, kako bi bio siguran u pogledu prihvatanja jednog ili drugog nalaza i mišljenja veštaka.

Prema tome, osnovni zadatak kritičke analize iskaza veštaka od strane suda u toku prvostepenog krivičnog postupka sastoji se u blagovremenom otklanjanju svih moučnih grešaka i nedostataka koje otkrije u toku ove analize. Ove greške i nedostatke u iskazu veštaka sud će najefikasnije otkloniti određivanjem dopunskih ili više ponovnih veštačenja. Postavlja se pitanje kakav će stav zauzeti sud prilikom ocene konačnog iskaza veštaka, zbog toga što određivanje ponovnih veštačenja ne može da ide u nedogled. Stav suda prema konačnom nalazu i mišljenju veštaka zavisi od toga da li je sud dužan da neke činjenice utvrđuje samo pomoću ovog dokaznog sredstva ili se iste mogu utvrđivati i drugim dokaznim sredstvima. Ako je sud dužan da neke činjenice utvrđuje samo iskazom veštaka, postavlja se pitanje kakva će situacija nastati u slučaju kada se ove činjenice ne mogu utvrditi ovim dokaznim sredstvom.

Po ovim pitanjima postoje različiti stavovi i mišljenja kako u krivičnoprocesnim zakonodavstvima tako i u teoriji. Tako na primer, krivičnoprocesno zakonodavstvo SSSR-a predviđa slučajeve kada je

⁸⁾ Strogovič M. S.: Krivični sudski postupak (prevod), Beograd, 1946 god. str. 179.

Celjcov M. A. Ugovnij process, Moskva 1969. god. str. 151.

veštačenje obavezno, odnosno predviđa koje se činjenice moraju utvrđivati na osnovu posebnog stručnog znanja ili umenja. Slična je situacija i sa zakonodavstvom SR Nemačke, koje u pojedinim slučajevima izričito obavezuje sud da odredi veštačenje.⁹⁾ Naš zakonodavac takođe predviđa posebne slučajeve veštačenja, koje detaljno reguliše i na osnovu čega neki teoretičari s pravom izvlače zaključak da se neke činjenice moraju utvrđivati jedino ili u prvom redu primenom posebnog stručnog znanja ili umenja veštačenjem.

Zavisno od stava zakonodavstva u krivičnoprocesnoj teoriji postoje takođe različita shvatanja po pitanju obaveznosti veštačenja i utvrđivanja određenih činjenica putem primene posebnog stručnog znanja ili umenja. Naime, većina teoretičara smatra da se izvesne sporne činjenice moraju utvrđivati primenom posebnog znanja ili umenja, s tim što je sud i u ovom slučaju slobodan u pogledu ocene iskaza veštaka, tj. sud i ovaj izvor saznanja činjenica i same činjenice ceni slobodno na osnovu svog slobodnog sudijskog uverenja.¹⁰⁾ Prema shvatanju ovih teoretičara sud je slobodan prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka, bez obzira što je obavezan da neke sporne činjenice utvrđuje ovim dokaznim sredstvom. Međutim, neki od ovih teoretičara ne idu dalje od ove opšte postavke, tj. ne objašnjavaju situaciju u pogledu stava suda u slučaju kada ne usvoji konačno mišljenje veštaka. Naime, može doći do takve situacije da sud nezadovoljan nalazom i mišljenjem veštaka odredi više ponovnih veštačenja. Postavlja se pitanje kako će sud postupiti u slučaju kada ga ni jedno od navedenih veštačenja, odnosno njihov rezultat ne zadovolji, tj. kada konačnom ocenom iskaza veštaka dođe do uverenja da sporne činjenice nisu utvrđene nalazom i mišljenjem veštaka.

U vezi sa ovako nastalom situacijom u krivičnoprocesnoj teoriji postoje dva oprečna shvatanja. Jedno shvatanje teoretičara polazi od opšte postavke da je nalaz i mišljenje veštaka samo jedno od dokaznih sredstava, da sud slobodno ceni sve dokaze pa i dokaze utvrđene veštačenjem. Prema tome, pristalice ovog shvatanja smatraju da sud, s obzirom da nije obavezan da utvrđuje ove činjenice primenom posebnog stručnog znanja ili umenja, može ove sporne činjenice utvrđivati i drugim dokaznim sredstvima, pa čak i sopstvenim mišljenjem, tj. sud može nalaz i mišljenje veštaka da zameni svojim suprotnim mišljenjem u pogledu dokazanosti ili nedokazanosti ovih spornih činjenica.¹¹⁾

⁹⁾ Gerds F.: Pravni problemi dokaza veštačenjem. Izbor članaka iz stranih časopisa, 1966, br. 4 str. 389.

Dr Karl Peters: Strafprozess, Karlsruhe, 1966 god. str. 307, 308. Ovaj autor taksativno nabraja slučajeve obaveznog pozivanja veštaka za razjašnjenje određenih činjenica.

¹⁰⁾ Dr Vladimir Bayer: Jugoslovensko krivično procesno pravo, knjiga I, Zagreb, 1969 god. str. 186; knj. II, 1972 god. str. 202.

Zlatarić B. — Damaška M.: Rječnik krivičnog prava i postupka, Zagreb, 1966 god. str. 358.

Grubiša M.: Princip in dubio pro reo u teoriji i praksi, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, 1966 g. br. 3 str. 336.

¹¹⁾ Ovo shvatanje je najekstremnije i najstarijeg datuma. Zastupano je od francuskih i italijanskih teoretičara odmah posle uvođenja teorije o slobodnoj oceni dokaza. Ima i danas pristalica ovog shvatanja. Vidi o tome T. Vasiljević, udžbenik, 1971, 338.

Drugo shvatanje teoretičara polazi takođe od stava da sud ceni sve dokaze pa i stvarne podatke sadržane u nalazu i mišljenju veštaka po svom slobodnom sudijskom uverenju. Međutim, pristalice ovog shvatanja polaze od postavke da je sud obavezan da neke sporne činjenice utvrđuje samo putem veštačenja i primenom posebnog stručnog znanja ili umenja. Prema tome, ako se ove činjenice ne mogu utvrditi ovim dokaznim sredstvom, sud ne može iste utvrđivati drugim dokaznim sredstvima niti svojim sopstvenim mišljenjem. Prema shvatanju ovih teoretičara u ovakvim slučajevima sud mora da prihvati princip in dubio pro reo i da navedene sporne činjenice ukoliko idu na štetu okrivljenog smatra nedokazanim i da ih kao takve smatra nepostojećim. Naprimera, ako se radi o veštačenju duševnog stanja okrivljenog, pa sud ne usvoji konačno mišljenje veštaka u pogledu uračunljivosti okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela, tom prilikom sud će primenom principa in dubio pro reo smatrati da je okrivljeni bio neuračunljiv u vreme izvršenja krivičnog dela. Naime, ako veštak u svome konačnom mišljenju zauzme stav da se radi o okrivljenom koji je u vreme izvršenja krivičnog dela bio duševno bolestan i da je ta bolest takve prirode da je uticala na okrivljenog da shvati značaj dela i da upravlja svojim postupcima, u tom slučaju sud ne može takvog okrivljenog smatrati duševno zdravim i uračunljivim u vreme izvršenja konkretnog krivičnog dela. Jednom rečju, prema ovom shvatanju sud je bio vezan nalazom i mišljenjem veštaka u pogledu utvrđivanja onih spornih činjenica za čije je utvrđivanje obavezna primena posebnog znanja ili umenja.¹²⁾ S pravom se konstatuje da ovakvo shvatanje navedenih teoretičara u suštini znači vezanost suda za nalaz i mišljenje veštaka. To dalje znači da u pogledu ocena nalaza i mišljenja veštaka za sud ne važi teorija o slobodnoj oceni dokaza. Na ovaj način nalaz i mišljenje veštaka dobija značaj formalnog dokaza i samim tim znači vraćanje u vreme vladavine teorije o zakonskoj vrednosti dokaza.

Najzad, po ovom pitanju ima teoretičara koji ne idu do kraja u razjašnjavanju situacije u kojoj se može sud naći prilikom ocene iskaza veštaka. Ovi teoretičari iznose samo opštu konstataciju da je sud slobodan prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka, što znači da nije obavezan da prihvati nalaz i mišljenje, ako smatra da ga isto ne zadovoljava, kao i svaki drugi dokaz. Međutim, ovi teoretičari ne zauzimaju nikakav stav o tome kako će sud postupiti sa činjenicama koje su bile predmet veštačenja, kada ga konačno mišljenje ne zadovolji. Ovo je slučaj sa većinom naših teoretičara. S pravom se smatra da ovi teo-

¹²⁾ Ovo shvatanje, koje zastupaju stariji teoretičari, dosta opširno je izložio Dr Mladen Grubiša u napisu »Utvrđivanje uračunljivosti u krivičnom postupku«, Odvjetnik, br. 6/63 god. Autor ovog napisa smatra da je u novije vreme većina teoretičara odbacila predhodno ekstremno shvatanje i prihvatila shvatanje prema kome je sud u krajnjoj liniji vezan nalazom i mišljenjem veštaka. Ima i takvih teoretičara koji prihvataju ovo shvatanje, ali su liberalniji u pogledu obaveznosti suda mišljenjem veštaka, tj. sud je slobodan u oceni iskaza veštaka, ali neke činjenice mora utvrđivati ovim dokaznim sredstvom.

retičari treba da učine još jedan korak u razmatranju ove situacije i da zauzmu svoj stav i po ovom pitanju¹³⁾.

Pitanje stava suda prema nalazu i mišljenju veštaka prilikom utvrđivanja njegove vrednosti zaista je veoma složeno, kako u krivičnoprocesnoj teoriji, tako i u praktičnoj primeni. Složenost ovog pitanja proizilazi iz same prirode ovog dokaznog sredstva, što uslovljava postojanje različitih stavova i mišljenja. Naime, činjenica je da postoje određene specifičnosti koje karakterišu ovo dokazno sredstvo u odnosu na ostala dokazna sredstva. Od ovih specifičnosti sigurno je najvažnija sama primena posebnog stručnog znanja ili umenja prilikom otkrivanja i utvrđivanja određenih spornih činjenica. Ova specifičnost dovodi do ograničene mogućnosti suda da slobodno ceni iskaz veštaka kao i druge dokaze¹⁴⁾. Imajući u vidu ovu okolnost smatramo da je sud najpre dužan da prilikom ocene iskaza veštaka obrati pažnju na specifičnost ovog dokaznog sredstva i da u tom pravcu uloži maksimum truda u kritičnoj analizi sadržine nalaza i mišljenja veštaka. Tom prilikom sud mora da obrati posebnu pažnju na pravilnu proveru svih napred izloženih okolnosti i pitanja koja se odnose na stručnost, objektivnost, nepristrasnost veštaka i dr., s obzirom da od istih zavisi sama vrednost iskaza veštaka i u krajnjoj liniji stav suda prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka. Isto tako, sud mora da nastoji da sporne činjenice za čije je utvrđivanje obavezna primena posebnog stručnog znanja utvrđuje ovim dokaznim sredstvom. S obzirom da ponovno veštačenje pomaže sudu prilikom ocene nalaza i mišljenja veštaka, to sud može po potrebi da odredi više ponovnih veštačenja, kako bi mogao da utvrdi da li određena sporna činjenica postoji ili ne postoji. To znači da sud mora da uloži maksimum napora kako bi sporne činjenice ove vrste utvrdio putem iskaza veštaka. Međutim, ako i posle više određenih i izvedenih ponovnih veštačenja, sud ne može da stekne uverenje da je sporna činjenica koja je bila predmet veštačenja dokazana i ukoliko se takva činjenica ne može dokazati drugim dokaznim sredstvima, u tom slučaju sud mora smatrati da takva činjenica ne postoji. Ako ova sporna činjenica ide na štetu okrivljenog, sud je obavezan da primenom principa *in dubio pro reo* ovu činjenicu kao nepostojeću ili postoji sumnja u njeno postojanje pripiše u korist okrivljenog. Sud je obavezan ovako da postupi samo ako se radi o činjenicama i činjeničnim pitanjima, a ne i kada se radi o pravnim pitanjima. Isto tako, princip *in dubio pro reo* važi samo za sud, a ne i za veštaka, što znači da on nije obavezan i nema pravo da u sumnji činjenice pripisuje u korist okrivljenog. Sud mora da primeni princip *in dubio pro reo* uvek, bez obzira o kakvim se spornim činjenicama radi i kojom se vrstom stručnog rada iste utvrđuju. Iz ovoga se ne može videti izvesna zavisnost suda od nalaza i mišljenja veštaka kod utvrđivanja nekih činjenica, s tim ako ima više nalaza i mišljenja sud se slobodno opredeljuje koje će od njih prihvatiti. Ako ga nijedan od nalaza i mišljenja veštaka ne zadovolji i uveri, sud može da odbije sve iskaze veštaka i da ta-

¹³⁾ Ovo shvatanje zastupaju: dr T. Vasiljević, udžbenik, str. 339, dr D. Dimitrijević, udžbenik, str. 191, 192 i drugi.

¹⁴⁾ Dr V. Bayer, udžbenik II, str. 202.

kvu činjenicu kao nedokazanu ne uzme kao osnov sudske odluke u toj krivičnoj stvari. Sud će ovako postupiti u slučaju kada se neka činjenica ne može dokazati nekim drugim dokaznim sredstvom. Prema tome, smatramo da su u pravu oni teoretičari koji smatraju da sud ne može utvrđivati sporne činjenice koje su bile predmet višestrukog veštačenja, suprotno od onoga kako su iste bile utvrđene u nalazu i mišljenju veštaka¹⁵⁾. Naime, ako je jedna sporna činjenica bila predmet višestrukog veštačenja, sud može prihvatiti jedno od nalaza i mišljenja veštaka ili odbiti sve nalaze i mišljenja, ali ne može sopstvenim mišljenjem utvrditi da je takva činjenica dokazna i da postoji ili ne postoji. Na ovaj način sud je vezan nalazom i mišljenjem veštaka utoliko što ove sporne činjenice ne može dokazati drugim dokaznim sredstvima i sopstvenim mišljenjem, jer bi to značilo tvrdnju da jedna činjenica postoji ili ne postoji bez ikakvog dokaznog osnova.

Prema tome, činjenica je da je mogućnost sudije da ceni nalaz i mišljenje veštaka ograničena i nešto manja u odnosu na njegovu mogućnost da ceni činjenice utvrđene drugim dokaznim sredstvima. Međutim, ta mogućnost je veća nego što se pretpostavlja, tj. daleko je od toga da sud nema mogućnosti niti sposobnosti da slobodno ceni nalaz i mišljenje veštaka. Odluka suda je determinisana nalazom i mišljenjem veštaka, ali to ni u kom slučaju ne znači apsolutnu vezanost suda za nalaz i mišljenje veštaka.

Kao što smo videli, sud ceni iskaz veštaka odmah posle sprovedenog veštačenja, kako bi utvrdio da li se činjenica sadržanim u nalazu i mišljenju u dovoljnoj meri potvrđuju sporne činjenice i da li je potrebno da se odredi dopunsko ili ponovno veštačenje. Definitivnu vrednost činjenica sadržanih u iskazu veštaka sud utvrđuje na glavnom pretresu, kojom prilikom je sadržani iskaz veštaka podvrgnut kontradiktornom razmatranju uz aktivno učešće stranaka. Prema tome, stranke mogu dosta da doprinesu pravilnoj oceni nalaza i mišljenja veštaka od strane suda, svojim aktivnim učešćem na glavnom pretresu. Najzad, sud utvrđuje vrednost činjenica sadržanih u nalazu i mišljenju veštaka prilikom donošenja odluke — presude ili rešenja o krivičnoj stvari, jer su ove činjenice osnova sudskih odluka.

U sudskoj praksi veoma retko dolazi do situacije da sud prilikom ocene iskaza veštaka isti ne prihvati, što je naročito slučaj kada ima više iskaza veštaka, zbog toga što se ponovno veštačenje po pravilu poverava autoritativnim stručnjacima. Veoma često se iskaz ovakvih veštaka prihvata automatski, bez neke posebne kritičke analize¹⁶⁾. No bez obzira na ovakvu praksu, sudije gaje iluziju o svojoj nevezanosti nalazom i mišljenjem veštaka. Skoro nijedan sudija ne želi da prizna ovakvu praksu, već uvek potencira kako se prilikom ocene iskaza veštaka rukovodi svojim slobodnim uverenjem. Na osnovu rezultata istraživanja sudske prakse u Okružnom sudu u Nišu, utvrdili smo da je od 152 nalaza i mišljenja veštaka, koliko je bilo za određeni period

¹⁵⁾ Grubiša M. op. cit. str. 147 i dalje.

¹⁶⁾ Vidi o tome opširnije dr Jurij Zalokar: Nekaj misli o nerešenih vprašanjih psihijatričnega sodnoizvedenskega dela, Revija za kriminologijo in kriminalistiko, 1964 god. br. 1, str. 39, 40.

od pet godina, svega dva nalaza i mišljenja veštaka su konačno odbijena. Istovremeno je utvrđeno da je bilo više ponovnih veštačenja, s tim što je u krajnjoj liniji rezultat jednog od sprovedenih veštačenja sud usvojio i to po pravilu onaj koji potiče od renomiranih i autoritativnih veštaka, bez obzira da li je taj rezultat bio i stvarno osnovan. Određeni izuzetak predstavlja stav suda prema iskazu sudskomedicinskog veštaka u pogledu utvrđenja vrste i težine telesnih povreda. Naime, i ovom prilikom sud prihvata sadržinu iskaza veštaka, s tim što je u nekim slučajevima određivao drukčiju kvalifikaciju telesnih povreda.

Najzad, kao opšti zaključak u pogledu stava suda prema iskazu veštaka u toku prvostepenog krivičnog postupka može biti u tome da krivični sud slobodno ceni činjenice utvrđene ovim dokaznim sredstvom, bez obzira na to što u ovoj oceni postoje određene specifičnosti o kojima je bilo reči u predhodnom izlaganju. Naime, mada postoje određene poteškoće u pogledu utvrđivanja činjenica primenom posebnog stručnog znanja umenja, naročito za sud kod određivanja vrednosti ovih činjenica, ipak se i ove činjenice uspešno utvrđuju i samim tim uspešno se rasvetljavaju i rešavaju ove krivične stvari. Ukoliko se ove sporne činjenice ne mogu utvrđivati i utvrditi putem veštačenja niti drugim dokaznim sredstvima, sud je ove činjenice smatrao nepostojećim. Na isti način sud je postupao i u slučaju kada je postojanje ili nepostojanje ovih činjenica bilo sumnjivo. U ovim slučajevima, sud je primenom principa in dubio pro reo pripisivao ove činjenice u korist okrivljenog. Izuzetak predstavljaju činjenice koje se odnose na utvrđivanje duševnog stanja okrivljenog, zbog toga što nije uvek lako utvrditi da li ove nepostojeće ili sumnjive činjenice idu u korist okrivljenog. Naprimera, postavlja se pitanje da li nalaz i mišljenje veštaka psihijatra o duševnoj bolesti okrivljenog u vreme izvršenja krivičnog dela, znači činjenicu koja ide u korist okrivljenog, ako sud takav nalaz i mišljenje ne prihvati. Smatramo da to ne mora uvek da bude, već da to zavisi od vrste i težine krivičnog dela koje se okrivljenom stavlja na teret, te je potrebno da sud vodi računa prilikom primene principa in dubio pro reo kod ove vrste činjenica.

III.

Pošto se krivična stvar može rasvetljivati i rešavati ne samo u prvostepenom krivičnom postupku, već i u postupku po pravnim lekovima, to sud ima mogućnost da i u ovom postupku utvrđuje činjenice koje čine sadržinu krivične stvari. Naš zakonodavac je predvideo mogućnost da se jedna krivična stvar obavezno rasvetljava i rešava u prvom stepenu, a u drugom i izuzetno u trećem stepenu do rasvetljenja i rešenja jedne krivične stvari može doći samo na inicijativu ovlašćenih lica ulaganjem pravnih lekova. Predviđeni su i razlozi za napadanje sudskih odluka donetih u prvom stepenu, među kojima je i pogrešno i nepotpuno utvrđeno činjenično stanje. Prema tome, da li će jedna krivična stvar biti rešavana u drugom i izuzetno u trećem stepenu i u kom obimu, zavisi od aktivnosti stranaka i drugih lica ovlašćenih na ulaganje pravnih lekova. Stranke i druga ovlašćena lica mogu u pravnom leku iznositi činjenice i pravne nedostatke.

Zbog toga, sud pravnog leka postupajući po pravnom leku može doći u situaciju da ponovo otkriva, izvodi, proverava i ocenjuje dokaze, zavisno od toga da li će o pravnom leku odlučivati u sudnici veća ili na pretresu. No bez obzira kako odlučuje sud će u ispitivanju napadnute presude biti dužan da još jednom utvrđuje vrednost dokaza, koji su prikupljeni u prvostepenom krivičnom postupku ili izvedeni u postupku po pravnim lekovima. Pravnim lekom mogu se iznositi svi činjenični nedostaci, bez obzira na dokazna sredstva iz kojih su dobijene činjenice čija se vrednost negira. Na ovaj način, kao razlog za napadanje prvostepene presude i eventualno drugostepene, može poslužiti i pogrešan stav prvostepenog suda prema nalazu i mišljenju veštaka. Sud može pogrešiti u oceni iskaza veštaka i utvrditi da neke činjenice postoje ili ne postoje. Kao što smo videli, stranke i druga ovlašćena lica imaju pravo da napadajući presudu zbog pogrešnog ili nepotpuno utvrđenog činjeničnog stanja iznose i nedostatke u nalazu i mišljenju. Isto tako ovlašćena lica mogu iznositi i sve povrede procesnog zakona, pa i povrede pravila o veštačenju. Prema tome, sud pravnog leka može doći u situaciju da još jednom ispituje nalaz i mišljenje veštaka. Međutim, ovaj sud će to činiti samo u slučaju ako stranke i druga ovlašćena lica pravnim lekom napadaju sadržinu nalaza i mišljenja veštaka, zbog toga što činjenične nedostatke u presudi sud ne ispituje po službenoj dužnosti.

Drukčija je situacija u sovjetskom krivičnom postupku, u kome je predviđena obaveza suda pravnog leka da nalaz i mišljenje veštaka razmatra po službenoj dužnosti. Ako u toku razmatranja nalaza i mišljenja sud otkrije određene nedostatke, ima pravo da ukine takvu presudu i vrati prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje sa zahtevom da se izvede ponovno veštačenje, ako za to postoje objektivne mogućnosti. U sovjetskoj krivičnoprocesnoj teoriji preovlađuje shvatanje da sud pravnog leka nije ovlašćen da određuje ponovno veštačenje, već mora da ukine presudu i da naloži prvostepenom sudu da on odredi ovo veštačenje. Međutim, da bi sud pravnog leka izbegao da u svakom slučaju kada postoji potreba za prvim ili ponovnim veštačenjem ukida presudu i vraća prvostepenom sudu na ponovno odlučivanje, ovaj sud poziva specijalistu iz odgovarajuće grane nauke tehnike ili zanata, koji razmatra materijal predmeta, raniji nalaz i mišljenje ako postoji i na osnovu svega toga daje svoje mišljenje.

U našem krivičnom postupku, sud pravnog leka razmatra nalaz i mišljenje veštaka samo na inicijativu stranaka i drugih ovlašćenih lica i ukoliko utvrdi nedostatak u njemu, ovaj sud može da ukine presudu i da predmet vrati prvostepenom sudu, ili da sam odredi prvo ili ponovno veštačenje. Kako će postupiti u konkretnom slučaju zavisi od toga da li će o pravnom leku odlučivati u sudnici veća ili na pretresu. Ako sud o pravnom leku odlučuje na pretresu, smatramo da nema nikakve zakonske smetnje da isti sud odredi prvo ili ponovno veštačenje, ako to dozvoljavaju objektivne okolnosti. Pitanje objektivne mogućnosti za određivanje veštačenja od strane suda pravnog leka zavisno je i od predmeta i vrste veštačenja, tako da neće biti uvek moguće da se neke vrste veštačenja određuju u ovom postupku. To će biti slučaj sa onim vrstama veštačenja gde je potrebno istraživanje i samim tim po-

treban je materijal za istraživanje. Prema tome, neka kriminalistička veštačenja ako je sačuvan materijal za istraživanje, zatim neka tehnička veštačenja koja se mogu izvoditi na osnovu samog materijala krivičnog postupka, tj. zapisnika o uviđaju i određenih priloga uz ovaj zapisnik. Međutim, postoje neograničene mogućnosti suda pravnog leka da imenuje veštaka koji će na osnovu ranijeg rezultata veštačenja ili na osnovu materijala samog krivičnog predmeta biti u mogućnosti da dadu svoje stručno mišljenje o postojanju ili nepostojanju određenih spornih činjenica. Isto tako, smatramo da se i u našem krivičnom postupku može angažovati stručnjak određene grane nauke ili tehnike od strane suda pravnog leka sa ciljem da izvrši kritički analizu ranije datih nalaza i mišljenja i da nakon toga iznese svoje mišljenje o tome.

Sud pravnog leka vrši ocenu iskaza veštaka na isti način kao i prvostepeni sud prilikom donošenja prvostepene sudske odluke. Ovaj sud može takođe proveravati da li su veštakov nalaz i mišljenje zasnovani na posebnom stručnom znanju ili umenju i da li su pravilno primenjeni. Isto tako, ovaj sud može proveriti da li su pravilno primenjeni posebni stručni metodi u istraživanju materijala za veštačenje od strane veštaka, da li je pravilno logičko rasuđivanje veštaka prilikom stvaranja zaključaka i da li ima određene protivurečnosti između nalaza i mišljenja ili u samom mišljenju. Zatim, sud pravnog leka mora još jednom da proveri da li su poštovane procesne odredbe kojima je regulisan postupak veštačenja, kao i etička pravila u procesu samog istraživanja veštaka, jer i od toga zavisi uspeh samog veštačenja. Tako će posebno razmotriti da li je bilo obavezno ili potrebno određivanje veštačenja i da li je imenovan veštak određene stručnosti, da li je bilo dovoljno materijala za istraživanje, da li ima pismene naredbe o određivanju veštačenja i imenovanju veštaka i kako su formulisana pitanja veštaku od strane suda, da li je veštak odgovorio na sva postavljena pitanja i da li je na osnovu rezultata nalaza dao pravilne odgovore na postavljena pitanja. Posebno će proveriti da li su tokom veštačenja poštovana prava stranaka, naročito u pogledu njihovog prisustva saslušanju veštaka, njihovih zahteva za izuzeće veštaka i predloga određenih stručnih lica za veštaka. Pored ovoga, sud pravnog leka će utvrditi da li se nalaz i mišljenje veštaka uklapa u ostale dokaze o konkretnoj krivičnoj stvari. Ovaj sud će posebnu pažnju posvetiti oceni onih iskaza veštaka koji nisu dati u kategoričkoj formi, tj. kada se radi o nalazu i mišljenju u kome veštak nije potpuno decidan i siguran u rezultate veštačenja. Ovo je slučaj sa nekim vrstama veštačenja kod koji neizgrađenost naučnih metoda i njihova nedovoljna egzaktnost ne dozvoljavaju veštaku da može potpuno utvrditi postojanje ili nepostojanje spornih činjenica. Tako naprimer, do ovoga dolazi kod grafoloških veštačenja, gde se zaključak veštaka o istovetnosti autora spornih tekstova i potpisa ne javlja uvek verodostojnim zbog čega sud pravnog leka treba da obrati pažnju prilikom ocene ovakvih nalaza i mišljenja.

Dr ĆEDOMIR STEVANOVIĆ,
professeur agrégé à la
Faculté de droit de Niš

L'ATTITUDE DU TRIBUNAL A L'ÉGARD DES PREUVES DANS LA PROCÉDURE PÉNALE

— R é s u m é —

L'activité du tribunal et des autres sujets dans la procédure pénale se développe dans le sens de l'éclaircissement le plus complet et général et la résolution des affaires pénales, ce qui peut être réalisé par la production des preuves. Considéré e dans son contenu, la production des preuves, en tant qu'activité de procédure complexe consiste dans la découverte, la deduction, la vérification et l'estimation des preuves. De toutes ces activités pour le tribunal sont de la plus haute importance la deduction et l'estimation des preuves. La deduction des preuves représente l'adoption, la connaissance et la fixation par écrit des faits par lesquels sont constatés les faits litigieux dans l'affaire pénale.

L'estimation des preuves représente la constatation de la valeur des faits découverts et constatés par les moyens probatoires prévus par la loi par rapport aux faits litigieux. Considéré historiquement, le législateur a donné la possibilité au tribunal de déterminer de deux manières la valeur de certains faits. Sous ce rapport-là existent deux théories relatives à la détermination de la valeur des preuves: la théorie relative à la valeur légale des preuves, selon laquelle c'est le législateur qui devait déterminer la valeur des preuves et la théorie relative à l'estimation libre des preuves, selon laquelle le tribunal à l'occasion de la détermination de la valeur des diverses preuves n'est lié par aucune règle probatoire formelle. La première était caractéristique pour la procédure d'instruction pénale et la deuxième pour la procédure pénale d'accusation et contemporaine.

Notre législateur a prévu expressément que le droit du tribunal et des autres organes d'Etat d'estimer l'existence ou l'inexistence des faits n'est pas lié et limité par des règles probatoires formelles spéciales. Le tribunal correctionnel déduit et en même temps détermine la valeur des preuves au cours de toute la procédure pénale soit dans la composition individuelle ou d'assemblée. Dans ce cas le tribunal doit consacrer une attention particulière au contenu des déclarations des diverses personnes et examiner critiquement les possibilités objectives d'une personne à observer les faits, ainsi que son rapport subjectif envers la vérité.

Cette activité du tribunal est surtout intense et responsable quand il s'agit de l'estimation des déclarations des experts, en raison de la spécificité de ce moyen probatoire. A l'occasion de la détermination de la valeur des faits contenus dans la constatation et de l'opinion des experts le tribunal doit en particulier concentrer son attention sur les questions suivantes: les capacités professionnelles de l'expert, son objectivité et son impartialité, la quantité et la qualité des matériaux de l'instruction, le caractère scientifiques des méthodes appliquées par l'expert et sur le lieu des constatations et l'opinion de l'expert parmi d'autres preuves. Le tribunal peut exiger une expertise complémentaire ou plusieurs expertises répétées si le résultat de la première expertise ne donne pas satisfaction. Cependant, s'il s'agit des faits litigieux qui doivent être constatés par l'application des connaissances professionnels ou des expériences spéciales et si le tribunal en estimant plusieurs constatations et opinions des experts n'adopte pas une seule, alors le tribunal doit considérer de tels faits comme inexistant, vu qu'ils ne sont pas prouvés ou qu'ils sont douteux. Si ces faits sont aux dépens du prévenu le tribunal les attribuera au profit du prévenu par l'application du principe *in dubio pro reo*. Enfin, sur l'exactitude des résultats des experts influent aussi les parties dans la procédure pénale tant dans la procédure en première instance que dans la procédure par les voies de droit.